

Vi gav järnet – Gruvarbetare skildrar sina liv. Mårtensson, Ylva (red.) Nordiska museets förlag, Stockholm 1996. 164 s., ill. ISBN 91-7108-408-8.

Malmberget – ett namn med klang av dynamitsalvor, hårdföra män och tungt farligt arbete. De svåra villkoren, djupt i den lappländska ödemarken, har väl också satt sin prägel på människorna. Här fick man lära sig att endast genom fast sammanhållning hävda sina rättigheter, och tänkespråket: 'Enade vi stå – söndrade vi falla' var vid den tiden ett vanligt uttryck. Många händelser och kraftyttringar kom också att präglade livet i samhället.

Med de orden inleder Hilding Ollikainen, född 1912, en berättelse om gruvarbetarnas levnads- och arbetsvillkor före andra världskriget. Platsen är gruvbyn Tingsvallskulle. Utifrån nutidens förhållanden med gruvnedläggningar återger Hilding en tid då det var "liv och rörelse" i gruvan. Människorna trodde på framtiden, sammanhållningen var stark och umgänget ritualiserat med berättarkvällar. Men om kamratskap och solidaritet representerade tillvarons ljusa sidor stod arbetet i sig för de mörka. Hilding skildrar det som hårt, stressigt och farligt. Speciellt utsatta var de unga pojkar som växlade tågsätten: "... ett felsteg eller en felbedömning kunde bli ödesdiger för dom unga grabbarna och medföra namnlös sorg och förtvivlan i arbetarhemmen" (s. 35).

Hilding Ollikainens livshistoria är en av femton berättelser i *Vi gav järnet – Gruvarbetare skildrar sina liv*. Antologin ingår i Nordiska museets serie Svenska folket berättar, vars syfte är att återge "människors egna skildringar av erfarenheter, kunskaper och värderingar". Samgåendet mellan Gruvindustriarbetareförbundet och Metallindustriarbetareförbundet 1994 ligger till grund för *Vi gav järnet* som är en uppföljning av *Gruvminnen* (1958). Förf., tolv män och tre kvinnor, har uteslutande arbetat i järnmalmsgruvor, antingen i Kiruna, Malmberget, Svappavaara eller Bergslagen. Berättelserna täcker perioden 1940-tal fram till nutid. Redaktören säger i inledningen att det är angeläget med dokumentation av gruvarbete eftersom gruvorna och gruvarbetarna minskar i antal. Hon poängterar också värdet av självbiografier. De skiljer sig från makthavarnas historieskrivning och utgör: "... en unik källa till kunskap om vanliga människors liv" (s. 8).

Vi gav järnet är en titel som syftar både på gruvan som en förutsättning för järnproduktion och på det

hårda, krävande och riskfyllda arbetet, speciellt under jord. Eftersom flertalet förf. är födda på 1930-talet eller tidigare – den äldsta 1909 och den yngsta 1969 – är det hårt manuellt arbete som står i livshistoriernas centrum.

Arne Lindvall berättar under rubriken "–48°C på morgonen, –46°C på kvällen" om handlastning i vagnar som rymde två ton. Under ett skift hann man med ungefär 25 ton. Arbetet utfördes i en kall, fuktig, mörk och hälsovådlig miljö. I Stig Larssons innehållsrika bidrag "Kamratskap utan ord och åthävor" berättas också om arbetets krav och risker. Larsson, född 1924, började som gruvarbetare i Nordmark efter krigsslutet och som handlastare av malm/gråberg åt ortdrivarna fick kroppen ta mycket stryk. Förtjänsten var 25 öre per ton gråberg och 20 öre för malm. Belysningen ordnades med karbidlampor, vilka slocknade av lufttrycket om man sprängde på annat håll i gruvan. Att slå sönder varandras brännare var ett återkommande "practical joke" bland underjordsarbetarna. Larsson kom i slutet av 1950-talet att arbeta i Persbergs malmgruva och var med om flera dödsolyckor. Orsaken till dessa var, enligt förf., att man drev fram för stora bergrum, vilket resulterade i fallande berg. I likhet med andra berättare i boken framhåller han den speciella sammanhållningen bland underjordsarbetarna. Det riskfyllda arbetet krävde ett starkt kamratskap och en uttalad solidaritet. Eftersom Larsson engagerade sig fackligt präglas hans berättelse av episoder som t.ex. ackordsdiskussioner, konflikter med platschefer och MBL-förhandlingar.

I likhet med flera andra berättelser finns det en nostalgisk ton i Larssons berättande. Han menar att gemenskapen och sammanhållningen, både under och utanför arbetet, minskade med tiden. "Idag finns bara gemenskapen med TV-video", säger förf. med saknad i rösten. Han frågar sig också om dagens ungdom hade kunnat tänka sig att använda tidningspapper som köldskydd under överdragskläderna.

Anja Stålnacke, född 1931, berättar under rubriken "Jag var gruvarbetare" om en kvinnas erfarenheter i denna mansdominerade yrkeskår. Som transportfördelare i Leveäniemigruvans underhållsavdelning tog Stålnacke emot transportbeställningar, vilka hon sedan fördelade bland chaufförerna. En del förare hade problem med att en kvinna gav order om transporter och Stålnacke försökte på olika sätt bli accepterad: "Jag försökte komma överens med karlarna. Jag var kaffe-

kokerska åt dem. Ofta var jag tvungen att baka bullar och sockerkaka hemma." Stålnacke förlorade arbetet när produktionen i Leveäniemigruvan stoppades 1983 och hon uttrycker en sorg över gruvindustrins nedgång. Detta gäller även andra förf. och Folke Persson ställer frågan om "tekniken dödade Grängesgruvan"?

Vi gav järnet är ett viktigt dokument, eftersom det representerar en speciell form av historieskrivning. Genom berättelser på mikronivå får läsaren kunskap om hur den tekniska utvecklingen och rationaliseringar inverkat på individen. Det är människan och hennes erfarenheter som står i fokus. Dessutom handlar boken om mycket mer än gruvarbete. Det är berättelser om ett samhälle i förändring, där utvecklingen speglas genom individuella livsöden. Hur boendeförhållanden, skola, lagstiftning, konjunkturen etc. förändras är direkt och/eller indirekt närvarande i artiklarna.

Läser man *Vi gav järnet* med en etnologisk blick skulle antologin kunna användas som ett argument i den vetenskapsteoretiska diskussion som präglat etnologisk/antropologisk forskning en tid och som handlar om representation, textens auktoritet och maktutövning. Kritik har riktats mot monografiska skildringar där förf. självsvåldigt hanterar andra människors liv och berättelser för egna syften. I det perspektivet skulle *Vi gav järnet* kunna ses som en motvikt. Här är det "de andras" egna berättelser som står i centrum. Det är gruvarbetarna själva som återger sina erfarenheter, som berättar sina liv. Men samtidigt saknar man som läsare information om och problematisering av berättelsernas tillkomst, vilket gör att många frågor förblir obesvarade. Är texterna redigerade? I så fall hur och av vem? Vad betyder det att några texter är översatta från finska? Vilken betydelse har det att flera förf. är/har varit fackligt och/eller politiskt aktiva?

Den information som ges i inledningen om varför berättelserna ser ut som de gör är alltså begränsad. När man gick ut med uppropet i *Metalls* medlemstidning publicerades några stolpar som stöd för skrivandet. Enligt Mårtensson är dessa stolpar: "... kortfattade och följer ett för levnadsminnen vanligt mönster. Det stod var och en fritt att använda denna skrivhjälp men syftet var givetvis att styra materialet till en viss enhetlighet och jämförbarhet" (s. 8). Vad innebär då detta mönster? Handlar det om att skapa en mall för berättandet och vilken inverkan har det i så fall på livshistorierna?

Ibland är det uppenbart att förf. känt sig tvingade att beta av några av de stolpar som angavs i uppropet, vilket bryter av berättandet. En del uppgifter känns påtvingade och tycks inte representera arbetarens egen berättelse. Vad jag saknar är en diskussion av självbiografin och arbetslivsberättelsen som genre. Detta hade hjälpt läsaren att förstå förekomsten av de motsägelser som inte är ovanliga när det gäller självbiografier och arbetslivsberättelser. Ena stunden berättar man med en nostalgisk och romantisk ton om kamratskap, solidaritet och sammanhållning. I nästa andetag skildras oenighet, ackordskonflikter och ett splittrat kollektiv.

Bo Nilsson, Umeå

Humor och kultur. Ulf Palmenfelt (red.). NIF Publications 34. Nordic Institute of Folklore, Turku 1996. 247 s., ill. ISBN 952-9724-15-2.

Humorns "innersta väsen" har varit återkommande forskningsproblem i ett antal vetenskaper – filosofi, psykologi och psykoanalys, litteratur, estetik, antropologi, biologi – och flera "stora" teorier om skrattet och humorn har skapats. Syftet med denna antologi, skriver Ulf Palmenfelt i sin inledning, är dock inte att konstruera någon ny humorns superteori. Förf. är folklorister, etnologer, religionsvetare, pedagoger och journalister och de nalkas till följd härav ämnet ur skilda synvinklar. Gemensamt för dem är att de bygger sina resonemang om humor i nära anslutning till ett empiriskt material. Den bärande tanken bakom essäerna är att all komik är situationell och de humoristiska yttringarna granskas i sina kulturella sammanhang. Palmenfelt framhåller att kulturforskningen härvidlag kan erbjuda nya möjligheter och vägar i studiet av humor genom detta sitt folkliga, kulturella perspektiv.

Hur har då förf. tagit sig an uppgiften och vilken ny kunskap har erhållits? Jag har valt att koncentrera min presentation till de folkloristiska/etnologiska bidragen, då dessa kan tänkas fånga in det önskade specifika kulturella perspektivet på humor.

Seppo Knuutilas artikel bär titeln "Humorforskningens teori och praktik". Förf. navigerar mellan olika humorteorier och modeller med och utan kompass